

ARTO LAITINEN

JOSEPH RAZIN

HAASTATTELU^I

ARVOJEN ARVOITUS

Arto Laitinen (AL): *Professori Raz, minkä ongelmien parissa työskentelette tällä hetkellä?*

Joseph Raz (JR): Yritän kirjoittaa pari esseetä käytännöllisistä konflikteista, jotka koskevat yhtä toimijaa. Toisin sanoen, yhden henkilön konflikteista koskien kysymystä mitä tehdä. Useimpien aiheesta kirjoittaneiden tapaan tulkitsem tällaiset konfliktit konflikteiksi sellaisten toimijan kohtaamien perusteiden kesken, jotka ohjaavat keskenään yhteensopimattomiin suuntiin. Tavoitteeni ei ole tarjota reseptejä näiden konfliktien ratkaisuun, en usko että sellaisia on olemassa. Sen sijaan pyrin ensinnäkin tutkimaan näiden konfliktien suhdetta arvopluralismiin. On ehdotettu, että konfliktit edellyttävät pluralismia. Uskon että kiinnostavat konfliktit todellakin edellyttävät pluralismia, ja että eräs kysymys jonka ne herättävät on kuinka vertailla eri arvoihin kiinnittyviä perusteita. Toiseksi pyrin tutkimaan mitä seuraa siitä tosiasista, että konfliktin aiheuttavista perusteista jotkut täytyy uhrata eli jättää noudattamatta. Ensimmäisestä kysymyksestä riippuu konfliktinratkaisun periaatteiden, sikäli kuin sellaisia on, rooli ja status.

AL: *Edustat ”klassiseksi teoriaksi” kutsumaasi teoriaa, jonka mukaan toiminta perustuu aina järkisyyille, ja että nämä järkisyyt perustuvat arvoille tai maailman ”evaluatiiviselle aspek-*

tille”. Mainitset että Platon ja Aristoteles ovat edustaneet tätä kantaa. Ovatko pääasialliset vaikutteet omaan ajatteluusi tulleet näiltä ajattelijoilta vai kenties joiltain nykyajattelijoilta?

JR: Rehellinen totuus on etten tiedä. Vaikutteet ovat mysteeri. Joitain saa lukemisesta ja tutkimisesta, joitain keskusteluista, luennoilta ja seminaareista joihin osallistuu, kollegoilta ja opiskelijoilta, ympäröivästä ilmapiiristä. Uskon saaneeni vaikutteita kaikilta näiltä tavoilla, joita en osaa analysoida. En ole ”skolaari”, tiettyjen kirjoittajien tai auktoriteettien tutkija. Minulta puuttuu sellainen syvä paneutuminen yhden kirjoittajan töihin, joka muovaa niin monien filosofien työtä ja ajattelua. Olen paljon eklektisempi.

Arvot ajattelun kohteena

AL: *Tässä haastattelussa tarkoituksemme on keskittyä käsitykseen ”arvoista”, joiden analysointi on ollut tärkeässä osassa erityisesti viimeisissä kirjoissasi Engaging Reason. On the Theory of Action and Value ja Value, Respect and Attachment, mutta myös aiemmassa tuotannossasi. Kuinka vastaisit väitteeseen, ettemme me nykyään voi uskoa arvoihin tai maailman normatiiviseen aspektiin lainkaan, ainakaan samalla tavalla kuin Platon tai Aristoteles? Moderni tiedehän on osoittanut, että ”taiaasta vapautunut” universumi noudattaa mekanistisia lakeja, eikä luonnonolioilla tai -tapahtumilla ole aristoteelisia luonnollisia päämääriä. Maailman evaluatiivinen tai normatiivinen aspekti ei tunnu mahduttuvan modernin kosmologian puitteisiin. Ajatukseen arvoista historiallisesti tai kulttuurisesti luotuna liittyy omia ongelmiaan, esimerkiksi kulttuurien moninaisuus. John Mackien kaltaiset skeptikot tulkitsevat tämän pluraalisuuden niin, ettei kyse ole eri kulttuurien erilaisista havainnoista koskien arvoja, koska ei ole olemassa mitään mitä he havaitsisivat, nimittäin riippumattomia arvoja. Emmekö siis voisi perustellusti luopua puhumasta arvoista kokonaan?*

JR: On vanha viisaus, ettei ole pelkästään niin, ettemme voi ajatella, emmekä täten myöskään toimia intentionaalisesti ilman käsitteitä, vaan että lisäksi nämä käsitteet kuuluvat tiettyihin kategorioihin. Vaikka monet käsitteistämme ovat suhteellisen ohimeneviä, tiettyjen kulttuurien, trendien tai muotien tuotteita, niin ne välttämättä ovat luokiteltavissa kategorioihin, joiden tulee olla edustettuina jotta ajattelu olisi mahdollista. ”Arvo” tai ”Hyvä” ovat nimiä yhdelle tällaisena kategoriana pitämälleni luokalle. Yksittäisiä käsitteitä, jotka kuuluvat tähän luokkaan, on lukuisia ja monenlaisia. Hyväatekviä, tehokas, tekemisen arvoinen, kaunis, mukava, palkitseva, ansioitunut, jne. ovat vain joitain esimerkkejä. Voimme tulla toimeen ilman mitä tahansa niistä, mutta emme kokonaan ilman joitain tämän kategorian käsitteitä. Arvokäsitteet hyvekäsitteiden ja normatiivisten käsitteiden ohella ovat välttämät-

tömiä kyvyllämme suunnistautua maailmassa, kyvyllämme reagoida tilanteisiin emotionaalisesti, mielikuvituksessa tai toiminnassa. Siinä suhteessa ne ovat kuin avaruuden ja ajan, kiinteiden ja muodon käsitteet (ja muut) joita ilman emme voi ajatella fyysikaalista maailmaa, tai toiset käsitteet (kuten subjekti, objekti, kieli, representaatio ja ajatukset) joita ilman emme voi ajatella ajattelua itseään.

Jos näin on, niin vaikka voimme epäillä yksittäisiä väitteitä koskien yksittäisiä arvoja, epäily koskien arvoja yleisesti ei voi olla mielekästä, ellei niissä paljastu jotain fundamentaalista erehdystä tai epäkoherenssia, joka pakottaisi meidät luopumaan kaikista rationaalisista reaktioista suhteessa maailmaan. En tiedä mitään hyviä perusteita sellaiselle skeptisismille. Ainakaan tiede ei ole tarjonnut ainuttakaan, eikä ole selvää että se edes voisi. Ei toisin sanoen ole selvää että mikään minkä tiede voisi kokeellisesti vahvistaa, perustella kyseisen kaltaista skeptisismää.

Se, että tieteilijät eivät ole löytäneet arvoja laboratorioistaan, on pelkästään rauhoittavaa. Arvoja ei voi löytää sillä tavoin, ja ainoa huolenaihe onkin, että jotkut tieteilijät (joista kaikki eivät ole skeptikkoja arvojen suhteen) ovat joskus olleet eri mieltä. Tiede on toki kumonnut monia uskomuksia maailman luonnetta koskien, joista jotkut liittyvät eri uskontoihin. Tuossa mielessä tieteet asettivat haasteen uskonnoille ja muille virheellisiä uskomuksia sisältäville maailmankuville. Näin tieteet ovat paljastaneet monia huonoja argumentteja ja uskomuksia koskein yksittäisiä arvoja. Voisi väittää, että mikä tahansa yksittäinen arvoja koskeva uskomus liittyy johonkin näkemykseen todellisuuden tai sen osien luonteesta, esimerkiksi ihmisten ja muiden eläinlajien luonteesta. Siinä määrin tiede voi kyseenalaistaa virheellisiin maailmaa koskeviin käsityksiin tukeutuvien yksittäisten arvosysteemien yksittäisiä väitteitä, vaikkei se voikaan kyseenalaistaa arvoja yleisesti.

Tähän liittyy myös toinen ongelma. Haluaisimme saada varmistusta sille, että uskomuksemme ovat keskenään yhdenmukaisia. Siihen sisältyy varmistuminen siitä, että sanokaamme fysiikkaa koskevat uskomuksemme ovat konsistentteja moraalisien uskomustemme kanssa. Haluamme ymmärtää kuinka uskomuksemme sopivat yhteen, kuinka ne integroituvat yhdeksi koherentiksi maailmankuvaksi. Emme tiedä kuinka fysiikkaa koskevat uskomuksemme liittyvät arvoja koskeviin uskomuksiimme. Tämä on tuskin yllättävää. Meille on yhä vaikea ymmärtää kuinka fysiikkaa koskevat uskomukset, mukaan lukien näkemys että kaikki materiaaliset objektit koostuvat atomeja pienemmistä hiukkasista, ovat sovittavissa uskomuksiin vuorien, merien, rakennusten, tuolien ja pöytien olemassaolosta. Arvojen suhteen vaikeus on suurempi. Se johtuu ensisijaisesti ihmistä koskevan tieteellisen ymmärryksen heikkoudesta. Tällä hetkellä parhaita selityksiä ihmisten tunteista, kuvitteluista sekä toiminnasta ovat ne, joita he itse ja heidän ystävänsä ja tuttavansa antavat esimerkiksi kunnianhimon, kateuden, rakkauden, moraalisien uskomusten ja pyrkimysten sanastoa käyttäen. Psykologian ja sosiologian kaltaiset tieteet -- saati sitten fysiologia, neurotieteet, kognitiotiede ja muut sen kaltaiset -- voivat tehdä suhteellisen vähän todellisen ihmistoiminnan selittämiseksi, vaikka voikin väittää että ne ovat hitaasti kehitymässä paremmiksi. Lisäksi, näiden ihmistieteiden selitysten suhdetta selityksiin fysiikassa ymmärretään varsin heikosti. Tieteiden ollessa näin heikoilla, on tuskin yllättävää että ymmärryksemme tieteel-

lisen selityksen ja evaluatiivisen selityksen suhteista on edelleen epätäydellistä ja suurelta osin spekulatiivista.

AL: *Näkemyksesi mukaan arvot poikkeavat monista muista todellisuuden osista siten, että ne ovat läpikotaisin järjellisiä tai ymmärrettäviä (intelligible). Ei ole selittämättömiä evaluatiivisia faktoja, joihin voisi viitata sanomalla että "näin asiat vain sattuvat olemaan". Kaikki erot evaluatiivisissa arvostelmissa voidaan selittää viittaamalla joihinkin toisiin eroihin. Ei ole mahdollista, että jokin olisi hyvää nyt, mutta hetken kuluttua ei, ellei mitään muita muutoksia tapahdu. Olet esittänyt, että arvojen järjellisyys edellyttää sellaista formaalia universaaliutta, jonka mukaan arvot eivät voi sisältää viittauksia yksittäisiin henkilöihin, paikkoihin tai aikoihin. Tämä ei merkitse sellaista sisällöllistä universaaliutta, jonka mukaan kaikkien kaikkialla tulisi tavoitella samoja päämääriä. Seuraavat kysymykset koskevat tätä näkemystäsi arvojen universaalisuudesta. Ensimmäinen kysymys liittyy edustamaasi näkemykseen, että monet moraaliset, evaluatiiviset ja praktiset käsitteet ovat parokiaalisia (parochial) eikä niihin ole pääsyä universaalisti, vaan vain tiettyjen kulttuurien sisältä käsin. Onko tämä yhteensopivaa arvojen ymmärrettävyyden ja sen edellyttämän formaalin universalismin kanssa?*

JR: Käsitteiden parokiaalisuus osoittaa ensinnäkin että kymmene ymmärtää arvoja on historiallisten ehtojen mahdollistamaa, riippuen esimerkiksi siitä ovatko ymmärtämisen kannalta välttämättömät käsitteet saatavilla tai käytettävissä. Sikäli kuin vain käsitteet ovat ajallisia, mutta arvot ajattomia, ei ole mitään jännitettä sen näkemyksen kanssa, että arvot ovat universaaleja. Jos, kuten itse uskon, ainakin joidenkin arvojen olemassaolo on riippuvaista ihmisten toiminnasta, niin käsitteiden lisäksi myös arvot ovat ajallisia, ajassa syntyneitä. Väitteeni on kuitenkin että vaikka arvoilla on alku ajassa, ne ovat siitä huolimatta universaaleja. Niiden universaalius merkitsee, että niiden soveltumisehtojen spesifioinnissa ei tarvitse viitata mihinkään yksittäisiin asioihin. Tämä on yhteensopivaa sen kanssa, että arvot syntyvät jonain aikana.

Tämä jättää periaatteessa auki mahdollisuuden että olisi olemassa tietyn arvon kantajia ennen kuin arvo on olemassa. Uskon että niin ei voi tapahtua, seuraavasta syystä: arvot ovat ajallisia nimenomaan silloin, kun niiden olemassaolo riippuu ihmisten kyvystä tajuta niiden olemassaolo. Kun näin on - ja niin on joidenkin muttei kaikkien arvojen suhteen - kyseessä olevaa arvoa ei voi olla olemassa ilman käsitteitä, jotka mahdollistavat sen tietämisen. Juuri noissa tapauksissa arvo ei voi esiintyä, olla instantioituneena, ilman kyseistä käsitettä. Oletetaan esimerkiksi että on olemassa pelin pelaamisen arvo ja oletetaan että et voi pelata peliä tietämättä että pelaat peliä, ja ettet voi tietää mikä peli on tietämättä ainakin jotain pelin pelaamisen arvosta. Mikäli tehdään nämä oletukset, niin a) arvon olemassaolo riippuu arvokäsitteen olemassaolosta, ja b) on mahdotonta, että arvon instantiaatioita (pelin pelaaminen hyvin) esiintyisi ennen arvon olemassaoloa, sillä myös ne ovat riippuvaisia arvokäsitteen olemassaolosta ja c) kuitenkin arvo on universaali, sillä soveltumisehtojen spesifikaatio ei vaadi viittausta mihinkään yksittäiseen asiaan.

Mutta esitit toisen kysymyksen: onko arvojen ajallisuus (jälleen, mitään ongelmaa ei ole, jos vain arvokäsitteet ovat ajallisia) yhteensopiva niiden käsitettävyyden kanssa? Uskon että se asettaa rajat niiden käsitettävyydelle siinä mielessä, että ei ole arvoperustaista vastausta kysymykseen: miksi tämä

arvo syntyi tänä aikana? Sellaisiin kysymyksiin ei usein ole vaikea vastata. Esimerkiksi sirkuksien synty eläintenkesyttäjineen, atleetteineen, klovneineen ja kummajaisnäytöksineen tuo mukanaan uusia erinomaisuuden muotoja, sanokaamme erinomaisuuden sirkusklovnina, mikä merkitsee että se tuo mukanaan uuden arvon. Joskus löydämme oikein hyviä sosiokulttuurisia selityksiä sellaisten arvojen synnylle, mutta ne eivät ole ensisijaisesti evaluatiivisia selityksiä. Ne eivät väitä, että jokin syntyi koska se oli hyvä, tai tarpeen jonkin hyvän saavuttamiseksi tms. Ne ovat tavallisia sosiologisia selityksiä. Tässä vallitsee kontingenssi arvojen suhteen ja rajoitus niiden käsitettävyydelle.

AL: *On siis löydettävissä sosiokulttuurisia selityksiä käytäntöjen synnylle, mutta onko lisäksi jonkinlaisia selityksiä ehdollisille väitteille, kuten "jos sirkuksia syntyy, ne tuovat mukanaan uusia arvoja"? On yleinen näkemys, että kaikki käytännöt eivät ole tosiasiaa arvokkaita, joten yllä olevan kaltaiset ehdolliset väitteet eivät ole tosia kaikista käytännöistä. Eräs usein mainittu esimerkki on ruohonkorsien laskeskelu ilman sen kummempaa syytä. Yhdytkö tähän näkemykseen, että jotkut käytännöt ovat arvottomia? Jos näin on, niin mikä ratkaisee sen, mikä käytäntö on arvokas ja mikä ei (ja samalla sen, onko yllä mainitut ehdolliset väitteet tosia kyseistä käytäntöä koskien)?*

JR: Olet oikeassa, monet käytännöt ovat vailla arvoa, ja jotkut ovat pahempia kuin arvottomia. Ne ovat alhaisia, korruptoivia, pahoja eri tavoin. Mikä ratkaisee sen onko näin? Se kaikki riippuu siitä, onko käytännöllä hyviä vai huonoja ominaisuuksia, mistäpä muustakaan. On totta että käytäntöihin osallistuvat aina puolustavat niitä. Mutta heidän väitteitään, kuten mitään muitakaan väitteitä, ei tarvitse dogmaattisesti uskoa asiaa tarkistamatta. Kuten kaikissa muissakin tapauksissa, meidän tulee jokaisessa tämänkaltaisessa kysymyksessä soveltaa omia käsitteitämme ja uskomuksiamme – jotka itsekin ovat arvioinnin ja uudistusten kohteita – selvittääksemme mikä käytäntö sisältää hyviä ominaisuuksia (joissain tapauksissa synnyttäen uusia arvoja) ja mikä ei (muodostaen joskus uusia pahan muotoja).

Universaaliset arvot

AL: *Olet tuonut esiin, että on tavallista liittää termi "universalismi" argumentteihin rasismia, seksismia tai aristokratismia vastaan. Tämä on kuitenkin sisällöllinen kanta, ja tarkoittamassasi arvojen luonteeseen kuuluvassa universaalisuudessa on kyse formaalimmasta asiasta. Myös rasistisia ja sexistisiä arvoja koskevat väitteet olisivat formaalisti universaaleja, mutta sisällöllisesti vääriä. Oletko sitä mieltä, että tällä sisällöllisesti universaalilla tasolla on löydettävissä päteviä periaatteita (kuten kenties velvollisuus kunnioittaa toisia persoonia tai jokin sisällöllinen tasa-arvon periaate)?*

JR: Tämän suhteen minulla ei ole paljoakaan sanottavaa. Kuten aivan oikein toit esiin, olen väittänyt että tavallisia ihmisoikeuksien tai arvojen universaaliuden julistuksia ei voi käsittää vetoomuksiksi oikeuksien tai arvojen formaaliin piirteisiin. Oikeus omistaa orjia, jos sellainen olisi olemassa, olisi yhtä universaali kuin oikeus elää vapaana orjuudesta. Tästä seuraa, että moraaliset periaatteet, jotka soveltuvat "tuolla ta-

solla", kuten asian ilmaisisi, ovat universaaleja formaalissa mielessä (sillä kaikki moraaliperiaatteet ovat) ja universaaleja siinä löyhässä mielessä että niissä on kyse moraalista asioista, jotka assosioituvat julkisuudessa (ja valitettavasti myös joissain tutkimuksissa) termiin "universaali". Mutta noiden periaatteiden kutsuminen universaaleiksi ei lisää ymmärtämystämme niiden sisällöstä tai perustasta.

AL: *Tämä lienee tyhmä kysymys, mutta mitä vikaa on vielä vahvemmassa universalistisessa oletuksessa, että kaikkien tulisi kaikkialla tavoitella samoja päämääriä?*

JR: Tähän liittyy syvälinen kysymys siitä, asettaako moraalit samat päämäärät ja tavoitteet kaikille. Monien muiden kirjoittajien tapaan uskon, ettei arvojen universaalius vaikuta tähän kysymykseen suuntaan tai toiseen. En näe mitään perusteita ajatella, että moraalit asettaisi ihmisille samoja päämääriä. Tulee muistaa, miten käytämme näitä termejä nykykontekstissa. Jos moraalit vaatii jokaista henkilöä huolehtimaan omasta edustaan, niin jossain mielessä se asettaa kaikille saman päämäärän: omasta edustaan huolehtimisen. Mutta se asettaa ihmiset toisiaan vastaan, koska heidän etunsa ovat vastakkaisia. Emme tarkoita "samaa päämäärää" tässä merkityksessä, vaan merkityksessä joka takaisi konfliktien poissaolon, enkä tiedä mitään toimivaa argumenttia joka osoittaisi että näin olisi, eli että olisi moraalinen vaatimus, että tavoitteemme eivät saa johtaa konflikteihin.

AL: *Seuraavaksi kysyisin kantaasi seuraavista melko klassisista kysymyksistä: onko jokin arvokasta, koska arvostajat pitävät sitä arvokkaana, vai tulisiko heidän pitää sitä arvokkaana, koska se on arvokasta (arvostajista riippumattomasti)? Ja toiseksi, onko jokin arvokasta koska se on hyväksi jollekulle tai jollekin, vai päin vastoin?*

JR: Yksittäisen ihmisen kohdalla on selvää ettei jonkin asian hyvyys voi merkitä vain sitä, että kyseinen henkilö pitää sitä hyvänä. Siitä seuraisi, että kun hän pitää sitä hyvänä, hän pitää sitä jonain jota hän pitää hyvänä, nimittäin sellaisena jota hän pitää hyvänä ja niin edelleen ad infinitum. Tämä on totta, mutta epäinformatiivista. Jos arvo tarkoittaa tuota, sillä ei ole mitään todellista merkitystä.

Oletetaan että hyvä merkitsee jotain mutta, mutta että se perusta, miksi jokin on hyvää, on se että kyseinen henkilö pitää sitä hyvänä. Tämä tekisi mahdottomaksi harkita onko jokin hyvää. Jos henkilö ei tiedä, hän ei pidä sitä hyvänä, jolloin se ei ole hyvää. Kukaan ei siis voi vakuuttuneesti vaihtaa käsitystään hyvästä, ja kaikki jotka väittäisivät niin olisivat erehtyneitä. Tämä on vain eräs pieni ongelma tässä näkemyksessä. Todelliset ongelmat ovat (a) että se johtaa ristiriitaisuuksiin, sillä koskien monia asioita jotkut pitävät niitä hyvinä ja toiset eivät, joten seuraa että ne ovat sekä hyviä että ei-hyviä (tai ne sekä ovat että eivät ole hyviä). (b) Kukaan, joka pitää vaikkapa rakkautta, tai rauhaa, tai tasa-arvoa hyvänä asiana, ei ajattele että se on hyvä asia sen ansiosta että hän ajattelee sen olevan hyvä asia. Joten tämä teoria ei ole lainkaan uskottava, sillä ei ole mitään suhdetta siihen "hyvän" käsitteeseen, jota me kaikki käytämme.

Analyysiä voisi yrittää uudistaa sosiaalisen käytännön termein: mikä on hyvää on hyvää koska monet ihmiset pitävät

sitä hyvänä jne. Mutta se kohtaisi samat vaikeudet, ristiriitaisuuden ja yhteyden puuttumisen meidän käsitteisiimme.

Entä onko jokin hyvää koska se on hyväksi jollekulle? On liiankin helppo antaa esimerkkejä hyvistä asioista, jotka eivät tosiasiaassa ole hyväksi kellekään. Mätänemään jäävä ruoka, taideteokset joita ei ole nähty, ovat esimerkkejä, joita voisi varioida ja lisätä. On mahdollista väittää että kaikki mikä on hyvää voi periaatteessa olla hyväksi jollekulle ja uskon asian olevan niin. Tästä ei seuraa, että se on hyvää koska se on hyväksi jollekulle. Epäilemättä joissain tapauksissa (ruoka) näin on. Mutta ei ole mitään tapaa selittää Beethovenin kvarteton arvoa osoittamalla miten se on hyväksi ihmisille. Siihen sisältyisi ehdotus, että piirteet joiden ansiosta suurin osa, elleivät kaikki, Beethovenin kvartetot ovat hyviä, ovat identtisiä ja samoja kuin piirteet, jotka tekevät useimmat muut asiat hyviksi. Ne ovat hyviä kvartettoja tiettyjen musikaalisten ominaisuuksien takia, jotka ymmärrämme viittaamalla musikaaliseen rakenteeseen, harmoniaan, ilmaisuun, jne. Ne ovat myös hyväksi ihmisille, koska on hyväksi ihmisille säveltää, esittää, opiskella ja kuunnella hyvää musiikkia.

AL: *Olet myös pyrkinyt selvittämään millaiset henkilökohtaiset erot ovat yhteensopivia arvojen universaalisuuden kanssa. Ehdotuksesi on, että legitimit erot seuraavat ihmisten erityissuhteista toisiin ihmisiin tai päämääriin, jotka kaikki ovat arvokkaita, mutta joista toiset ihmiset ovat kiinnostuneita tai niihin sitoutuneita, kun taas toiset ovat vähemmän tai eivät lainkaan kiinnostuneita. Onko sillä väliä, onko erityissuhde tahdosta riippumatonta (kuten keitä omat vanhemmat ovat) tai tahdonvaraista (kuten harrastaako musiikkia vai golfia)? Ainakin tahdonvaraisten erityissuhteiden osalta vaihtoehdot ovat joko valinnan arvoisia (eligible) tai vaadittuja (required). Olisitko sitä mieltä, että jos sekä musiikki että golf ovat yhtä lailla valinnan arvoisia, voi olla epäviisasta valita harrastukseksi niistä toinen, jos on kiinnostunut toisesta? Eli voiko se, että on kiinnostunut, synnyttää lisäperusteita valinnalle kahden valitsemisen arvoisen vaihtoehdon kesken?*

JR: Vain harvoin ovat erityissuhteet täysin tahdonvaraisia tai täysin tahdosta riippumattomia. Vanhempien tapaus ei ole täysin tahdosta riippumaton, sillä kasvamme rakastamaan tai omistautumaan vanhemmillemme tai lapsillemme, ja tähän prosessiin sisältyy kiinnostusta, yhteistä historiaa ja paljon kaikkea muuta kuin rooleihin liittyviä vastuita. Vanhempien roolin vastuu on osin vapaaehtoisesti valittu, sillä vanhemmat olisivat voineet tehdä abortin, antaa lapset adoptoitaviksi, tai määritellä roolinsa lukuisten vaihtoehtojen kesken. Nämä vaihtoehdot varioivat pienten lapsien sisäoppilaitokseen lähettämisestä hyvin läheiseen osallistumiseen lasten kaikissa elämänvaiheissa kunnes jompikumpi kuolee. Sitouksemme vaihtelevat suuresti. Mutta ne vaihtelevat useissa ulottuvuuksissa, ja tahdonvaraisuuden aste on vain yksi, eikä kaikkein tärkein näistä.

Ovatko kiinnostukset perusteita? Ne varmastikin tarjoavat materiaalia käytännöllisille perusteille monin tavoin. Esimerkiksi, monet toiminnot ovat tarkoituksettomia, elleivät ne ole vapaaehtoisia, kiinnostuneiden toimijoiden tekemiä. Vaikka ihmiset voivat päätyä pitämään ja nauttimaan siitä mitä tekevät, vaikka eivät olleet kiinnostuneita ennen kuin aloittivat, niin aktiviteetista pitäminen auttaa ainakin alkuvaiheissa, ja pienentää pettymisen riskiä. Tai toisen esimerkin antaakseni,

jos ihminen, jolla ei ole perusteita olla tekemättä sitä, minkä tekemisestä pitää tai josta on kiinnostunut, kuitenkin valitsee toisen yhtä lailla valitsemisen arvoisen vaihtoehdon, niin kyse on tavallisesti jostain oireesta, esimerkiksi epäonnistumisen, itsensä haastamisen tai onnistumisen pelosta. Tai se voisi olla merkki itseinhosta, tai jostain muusta patologisesta motiivatiosta. Jokaisen on perusteltua vastustaa tällaisia patologioita, ja tästä syystä jokaisella on peruste seurata halujaan, tai valita se valinnanarvoinen vaihtoehto josta on kiinnostunut. Näillä ja muilla tavoin kiinnostuneisuus vaikuttaa käytännöllisiin perusteisiimme olematta itse perusteita. En usko että kiinnostus itse on peruste.

AL: *Eräs teeseistäsi on että arvojen universaalisuus on yhteensopiva arvojen muuttumisen kanssa. Seuraavat kysymykset keskityvät tähän. Argumentoit, että arvot voivat muuttua ajan kuluessa, mutta että arvojen käsitettävyyttä vaatii että tämä muutos voidaan periaatteessa aina selittää viittaamalla johonkin abstraktimpaan arvoon, joka säilyy muuttumattomana muutoksen aikana. Merkitseekö tämä että arvot voivat muuttua vain yhteen suuntaan (kohti suurempaa abstraktiutta ja kattavuutta)?*

JR: Ei välttämättä. Olen hyvin avomielinen, inflaationaarinen arvojen suhteen. Uskon että on useita eri arvoja, vaikka monet niistä ovatkin joidenkin abstraktimpien alalajeja. Sitä voi testata näin: oletetaan kaksi itsessään (eli ei-instrumentaalisesti) arvokasta asiaa, esimerkiksi aktiviteettia tai objektia, niin että niillä on erilaisia hyviä piirteitä, siten että et vaihtaisi ensimmäistä toiseen, vaikka toinenkin olisi hyvä asia, kenties yhtä hyvä kuin ensimmäinen. Ensimmäiseen voi sisältyä jokin arvo jota toisessa ei ole (ja päinvastoin), ja mikäli ne eivät ole vaihdettavissa vaikka ovat yhtä hyviä, tällöin kyse on eri arvoista (vaikka molempiin voi sisältyä myös molemmille yhteisiä arvoja). Jos arvot ymmärretään tällä tavalla, ei ole yllättävää, että uusia suhteellisen konkreettisia arvoja ilmaantuu ajan kuluessa. Uusien taidemuotojen tai uusien ystävyysmuotojen ilmaantumiseen tyypillisesti liittyy uusien arvojen ilmaantuminen.

AL: *Jos arvot voivat muuttua, merkitseekö sitä että yhdellä hetkellä Petteri saattaa olla erehtynyt että jokin on arvokasta, ja seuraavalla hetkellä Petteri ei enää olekaan erehtynyt, koska kyseinen asia onkin nyt muuttunut arvokkaaksi? Voisiko tämä olla todella ymmärrettävää, jos mikään hänen näköpiirissään oleva asia ei olisi muuttunut?*

JR: Ei, se ei ole käsitettävää, eikä niin voi tapahtua. Mitä hän uskoo on joko totta tai epätotta eikä sen totuusarvo voi muuttua. Se ei johdu maailmasta eikä uskomuksistamme, vaan tavastamme esittää ne. Voisimme esittää ne toisinkin: jos uskomukset esitetään lauseissa kuten "X on väsynyt" niin uskomuksen totuusarvo voi vaihdella ajan myötä. Mutta standardi logiikka välttää tällaista esitystapaa, ja näin on myös muuttuvien arvojen kohdalla: Petterin uskomusta kuvattaisiin lauseella kuten "X (jokin yksittäinen viittaava ilmaus) on hyvä hetkellä T1". Tuo uskomus on ajattomasti joko tosi tai epätosi. Ajatus, että totuusarvo voisi vaihdella ajan myötä, on vailla sisältöä. Valitsemamme esitystavan konventiot eivät salli sitä.

Se, että on olemassa asioita, joiden arvo vaihtelee ajassa, on itsestään selvää. Taloni arvo voi nousta ja laskea naapurustoni kohtalon myötä. Tästä ei seuraa että joidenkin muuten

ennallaan pysyvien asioiden arvo voisi vaihdella, koska uusia arvoja ilmaantuu. Vastauksessasi kysymykseen käsitteiden parokialisuudesta selitin miksei niin voi käydä.

Ymmärrettävät arvot

AL: *Eräs keskeinen idea argumentissasi on, että moraalilla on jotain ymmärrettävissä olevaa. Kenties vaikkapa ajatus persoonien universaalista yhtäläisestä arvokkuudesta (equal dignity) ei ole ollut ymmärrettävissä menneisyydessä, jolloin se ei ole ollut moraalinen vaatimus lainkaan. Merkitseekö tämä, että jos joku hyvällä mielikuvituksella varustettu henkilö olisi ensimmäistä kertaa historiassa väittänyt että kaikilla persoonilla on yhtäläinen arvokkuus, se olisi tuona aikana ollut erehdys (koska muut eivät olisi kyenneet tajuamaan vaatimusta tuolloin)?*

JR: Jos hän olisi kyennyt väittämään, ymmärtäen mitä väittää, että ihmisillä on yhtäläinen arvokkuus (equal dignity), niin se olisi ollut tajuttavissa tuona aikana. Sillä vaikka jonkin on mahdollista olla tajuttavissa ilman että kukaan tajuaa sitä, ei ole mahdollista että joku tajuaa sen ilman että se on tajuttavissa. En usko että on olemassa mielenkiintoista moraalista periaatetta tai totuutta joka ilmaistaisiin sanomalla ”kaikilla persoonilla on yhtäläinen arvokkuus”. Mutta jos sellainen periaate on olemassa, se olisi hyvä kandidaatti periaatteeksi, jonka totuus perustuu arvoon joka on ollut olemassa yhtä pitkään kuin persoonia. Siitä ei seuraa, että se on ollut tajuttavissa kaikkina aikoina (a) täydellisesti, eli täysin ymmärrettyä, tai (b) tässä muodossa, noita käsitteitä käyttäen. Mutta persoonat ovat käsitteitä käytäviä olentoja ja heillä olisi ollut käsitteitä mahdollistamaan sen ymmärtäminen että muut ovat samanlaisia kuin he, ja niin edelleen, eli riittävästi käsitteitä ainakin periaatteen osittaiseen ymmärtämiseen.

AL: *Oletetaan, että jokin moraaliperiaate on ymmärrettävissä yhdessä kulttuurissa, mutta ei toisessa kulttuurissa samaan aikaan. Vaikka jälkimmäisen kulttuurin edustajat eivät tietäisi sitä, heidän olisi de facto mahdollista oppia tämä periaate tältä toiselta kulttuurilta. Vaikuttaako tämä mahdollisuus siihen, mikä tässä kulttuurissa on oikein ja väärin?*

JR: Kun ajattelemme että (1) voimme ymmärtää mitä meiltä vaaditaan moraalisesti, vaikka ymmärryksemme voikin parantua (niin kuin aina on mahdollista rikkaamman kokemuksen jne. ansiosta), siitä ei seuraa että ajattelisimme että (2) on olemassa asioita, jotka olisivat todellisuudessa meihin kohdistuvia moraalisia vaatimuksia, jotka vain sulkeistettaisiin (suspend) koske emme voisi ymmärtää niitä. Uskon väitteen (1), mutten väitettä (2). Uskon siis että meillä voi olla riittävä taju siitä mitä meiltä moraalisesti vaaditaan, mutta en että on vaatimuksia, jotka olisivat koskeneet meitä, jos meillä olisi ollut parempi kyky moraaliseen tietoon.

Rakkaus

AL: *Olet analysoinut myös rakkautta tietyllä tavalla arvoihin perustuvana suhteena. Olet korostanut ainutlaatuisuuden arvoa ja roolia rakkauden ja ystävyyden perustana, ja liität korvaamattomuuden loogiseen ainutlaatuisuuteen: joku on loogisesti ainut-*

laatuinen, jos hänellä on piirteitä, joita kenelläkään toisella ei voi olla. Voiko tämä ainutlaatuisuus syntyä yksinkertaisesti solmimalla suhde, sitoutumalla (jolloin muut eivät loogisesti ottaen voi koskaan tulla tämän sitoumuksen kohteiksi)?

JR: Ehdottomasti. Ajatukseni on että arvostamiemme asioiden ainutlaatuisuus (kun ainutlaatuisuus on osa arvostamamme asian arvoa) on relaationaalista, he ovat ainutlaatuisia meille, kuten ensirakkaus, ensimmäinen lapsi, vaikkakaan eivät ainutlaatuisia koko maailmassa (sillä monet ihmiset ovat rakastuneet ja saaneet lapsia).

AL: *Kilpaileva näkemys näistä suhteista sanoisi, että rakkaus ja ystävyydet ovat ehdottomia siinä mielessä, että ne eivät ole riippuvaisia mistään piirteistä, edes ainutlaatuisuudesta. Tämä kuuluu kenties ilmauksissa kuten ”rakastan sinua tapahtuupa sinulle mitä tahansa, ja muututpa miten paljon tahansa”, missä rakkautta ei ole sidottu mihinkään arvokkaisuun piirteisiin, vaan yksilöiden numeeriseen identiteettiin. Miten näkisit eron tämän kilpailevan näkemyksen, joka myös korostaa korvaamattomuutta, ja oman positiosi kesken?*

JR: Ero on, että tässä vaihtoehtoisessa näkemyksessä ei ole mitään mikä erottaisi ihailtavan rakkauden typerästä, itseä alentavasta tai hullusta rakkaudesta. Jos joku rakastaa appelsiinia, hyväilee sitä ja uhraa uransa sen puolesta, hylkää muut ystävät sen takia (voimme hylätä ystäviä kohtelematta niitä väärin) jne., niin hänen rakkautensa olisi tässä näkemyksessä yhtä ihailtavaa kuin mikä tahansa. Tämä alentaa rakkautta, redusoiden sen irrationaaliseen pakkomielteeseen.

Arvot ja nykyfilosofia

AL: *Lopuksi kysyisin arviotasi siitä, onko puhe arvoista saamassa kenties keskeisemmän paikan nykyfilosofian agendalla, kenties kunhan jotkut esteet niiden ajattelemiselle ovat poistuneet (kuten että ne ovat metafysisesti epäilyttäviä, tai että johtavat vääränlaisiin uniformistisiin, epähenkilökohtaisiin tai historiattomiin näkemyksiin moraalista jne.)?*

JR: En tiedä. Nyt on hyvä aika etiikan historiassa. Ei siksi, että suuria oivalluksia olisi syntynyt. Epäilen sitä. Mutta 50 vuotta sitten koko aihe oli kuollut, ja epäiltiin, onko etiikka edes mahdollista. Nykyisin sen mahdollisuutta ei kyseenalaisteta juuri koskaan, ja se houkuttelee joitain parhaita filosofia lahjakkuuksia pariinsa. Mutta, kuten tiedät, on kokonainen kirjo lähestymistapoja käytännölliseen filosofiaan, joita tutkitaan aktiivisesti. Siinä määrin kuin oma työni nyt edistää tuota yritystä, niin se ei ainakaan johda epähenkilökohtaiseen tai epähistorialliseen näkemykseen arvoista tai moraalista, mitä kukaan joka lukee kysymyksesi tuskin luuleekaan.

Viitteet

1. Haastattelijana Arto Laitinen, Jyväskylän yliopisto. Haastattelujankokohta oli 22.12.2001- 9.1.2002.